

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בגיאוגרפיה

פיתוח ותכנון מרחבי

קיץ תשע"ד

סמל שאלון 057204

הפתרון נכתב על ידי אמנון אפשטיין,

אהוד אדלר ואסתי ברוכי

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

גאוגרפיה ופיתוח הסביבה

הפיתוח והתכנון המרחבי

1. מדדי פיתוח

א.

קבוצה 1 כוללת את סנגל ווייטנאם.

קבוצה 2 כוללת את דר' אפריקה וברזיל.

קבוצה 3 כוללת את סלובניה ופינלנד.

קבוצה 1 שייכת למדינות הלא מפותחות משום שהתמ"ג שלהן נמוך מאוד, ושיעור המועסקים בחקלאות גבוה מאוד, עובדות אלו מעידות על חקלאות מיושנת בעלת תפוקה נמוכה לדונם עבודה, הכנסה זעומה המשפיעה על תמ"ג נמוך. תוחלת חיים בהן נמוכה דבר המעיד על רמת בריאות לקויה ואיכות חיים נמוכה.

קבוצה 2 כוללת מדינות מתפתחות בהן התמ"ג גבוה יותר מקבוצה 1, שיעור המועסקים בחקלאות נמוך יותר.

קבוצה 3 שייכות המפותחות, מדינות המערב. במדינות אלו אחוז המשתמשים באינטרנט גבוה, דבר המעיד על רמת השכלה גבוהה, תמ"ג גבוה ומעורבות בגלובליזציה.

תוחלת החיים גבוהה מאוד, עובדה המעידה על איכות חיים גבוהה, מדיניות רווחה משוכללת הקיימת בפינלנד במיוחד.

ב.

מגבלה של התמ"ג = נמדד בשער הדולר, המשתנה מדי יום, לכל מדינה שער המרה שונה דבר הפוגם באמיתות הממד. הממד כולל גם אזרחי חוץ שהכנסתם והמס המוטל עליהם מתבצעים בחו"ל.

מגבלה שנייה למועסקים בחקלאות, כל מדינה בעולם מגדירה חקלאי בצורה שונה, דבר המסוגל לעוות את הנתון הסופי.

ג.

מבנה הגילאים המוצג בד"כ בפירמידת גיל ומין מראה את היחס בין אוכלוסיית הנתמכים (0-15) לבין האוכלוסייה היצרנית הבוגרת 15 עד גיל הפרישה. ככל שאחוז היצרנים גבוה ואחוז הנתמכים נמוך. כך רמת הפתוח גבוה. ככל שאוכלוסיית המבוגרים והקשישים נמוכה כך תוחלת החיים נמוכה, דבר המצביע על מדינה בעלת רמת פתוח נמוכה. במדינה מודרנית אחוז הנשים המבוגרות גבוה מאחוז הגברים בני אותו הגיל.

2. טביעת רגל אקולוגית

א.

טביעת רגל גדולה בצפ' אמריקה.
טביעת רגל קטנה באפריקה.

ב.

טביעת רגל אקולוגית היא כמות משאבי הקרקע והמים הדרושים כדי לקיים את רמת החיים של האוכלוסייה, והשפעתו של האדם על סביבתו. ככל שהמדינה מפותחת יותר האדם משתמש ביותר משאבים ומחצבים, הוא משתמש ביותר שימושי קרקע ובכך עלול לגרום לנזק לסביבתו ומכאן לטביעת רגל קטנה יותר. אבל, במדינות המערב קיימת מודעות רבה יותר לאיכות הסביבה. במדינות מתפתחות האדם מנצל מעט יחסית את משאבי האנרגיה והמחצבים ומכאן טביעת הרגל שלו קטנה יותר, אולם המודעות לשמירת איכות הסביבה נמוכה.

ג.

חשוב לצמצם את טביעת הרגל האקולוגית ולבצע פיתוח בר קיימא המתבסס על תכניות מתאר ארציות כדי לחסוך במשאבי הטבע ולהקטין את הנזק הנגרם לטבע כך שהוא יישאר גם לדורות הבאים.

3. סחר עולמי

א.

המגמה המוצגת בטבלה היא עלייה בולטת בהיקף ייצוא הסחורות והשירותים בעולם.

הגורמים למגמה זו הם:

- 1) בעקבות הגלובליזציה נכנסו חברות רב לאומיות מהמדינות המפותחות למדינות המתפתחות תוך ניצול המשאבים הטבעיים וכח האדם הזול.
- 2) התפתחות טכנולוגית מהירה בתחום ההובלה האווירית, הובלת מטענים באניות, דבר שהקל על ייצוא הסחורה, תוך הוזלה עלות ההובלה
- 3) גבולות פתוחים ובטול מכסים. כמו בשוק האיירופאי המשותף.

ב.

1) יתרון יחסי הוא היכולת של עסק או חברה לייצר סחורות או שירותים בעלות זולה יותר מאחרים משום שיש להם יתרון מסוים, ההתממהות ביתרון מסוים יוצרת יעילות רבה יותר, ומאפשרת למדינה לסחור עם רעתה. למשל, מחצבים המצויים בטבע כמו נחושת בצ'ילה, רזרבות נפט גדולות במפרץ הפרסי, בחוף השנהב קקאו וקפה. למדינות המערב יש יתרון יחסי ברמת ההשכלה ומכאן התמחות בהי-טק.

2) לאוסטרליה יש יתרון יחסי בריבוי מחצבים ומקורות אנרגיה כמו פחם, ברזל, ונפט כך שהיא יכולה לשווקם לכל העולם. בהיותה אי אחד ענק היא יכולה לשווק את כל תוצרתה לכל יעד, במיוחד ליפן.

ג.

התרחבות הסחר העולמי גורמת לכניסת חברות רב לאומיות למדינות הלא מפותחות, תוך יצירת עבודות מודרנית, כלומר ניצול משווע של עובדים זולים כמו בסין. הון רב המיוצר בעולם השלישי חוזר למדינות המערב ולא נשאר במדינות המתפתחות. לעיתים תהליכי הגלובליזציה פוגעים במורשת ובתרבות במקומית כנגד רצון האזרחים. התלות של מדינות המתפתחות במערב יוצרת נאוקולוניאליזם.

4. יישובים כפריים

א. גורמים שהשפיעו בעבר על המיקום של יישובים כפריים :

- (1) קרקע מתאימה לגידול חקלאי.
- (2) מים לשימוש חקלאי וביתי.
- (3) מיקום שמאפשר לכפר להגן על עצמו מפני שודדים.

ב. השפעת הגורמים כיום :

- (1) מים - ניתן להוביל בעזרת צינורות ומשאבות גם לאזורים שאין בהם מים במקור.
- (2) הגנה - הביטחון היום רב יותר והכפרים כבר לא נאלצים להגן על עצמם.

ג.

- תמונה 1 - יישוב בדגם של יישוב מפוזר, צורת יישוב כפרית שבה בתי המגורים מרוחקים זה מזה ומפוזרים על פני שטח נרחב.
- יתרון - שדותיו של החקלאי נמצאים קרוב אל ביתו.
- חסרון - השטחים הציבוריים של היישוב רחוקים מהבתים.
- תמונה 2 - יישוב בדגם מקובץ (יישוב מכונס), צורת יישוב כפרית שבה בתי המגורים מקובצים יחדיו וסמוכים זה לזה.
- יתרון - קל לנהל ולארגן את חיי התושבים ולספק להם תשתיות ושירותים.
- חסרון - מרחק גדול בין חלק מהבתים לשדות.

5. משאבי אנוש

- א. המושג משאבי אנוש מתייחס לכלל הכישורים האנושיים בחברה מסוימת שהשימוש בהם מוביל לצמיחה ברמת הפיתוח של מדינה. המשאב האנושי כיום נחשב למשאב החשוב ביותר. האפשרויות העומדות לפני האדם כוללות לא רק ניצול יעיל של התנאים הפיזיים אלא גם יכול לשנות את התנאים הפיזיים מן הקצה אל הקצה. ואכן כיום מדינות מפותחות רבות אינן דווקא המדינות העשירות במשאבי טבע, כי אם אלו שכוח האדם שלהן משכיל, מיומן ויוזם. (יפן, קוריאה, ישראל), דבר שהביא לפיתוח הי-טק. יש לציין, שגם כח אדם לא מיומן, רב וזול מהווה זרז פיתוח לתעשיות טקסטיל במדינות המתפתחות.
- מיקור חוץ בעיר בנגלור שבהודו, התפתח על בסיס כח אדם משכיל וזול השולט בשפה האנגלית כתוצאה מהקולוניאליזם הבריטי.
- ב. תמונה ראשונה היא תעשייה עתירת ידע, תמונה שניה תעשיית טקסטיל שני הבדלים בין התעשיות: תעשיית טקסטיל היא תעשייה עתירת עבודה, ואינה דורשת כוח אדם מיומן; תעשייה עתירת ידע דורשת כוח אדם מיומן, אך אינה דורשת ידיים רבות.
- ג. יפן היא מדינה עניה במשאבי טבע: עניה בחומרי גלם, מדינת איים שמקשה על פיתוח תשתית יבשתית, ומבנה טופוגרפי קשה – גם כן מקשה על נגישות יבשתית. על כן המשאב האנושי הוא החשוב ביותר.

6.

א. בשנת 1950 ביבשת אירופה רוב הריכוזים העירוניים הגדולים
בשנת 2025 רוב הערים הגדולות יהיו מדינות דרום מזרח אסיה
ההסברים :

- במדינות דרום מזרח אסיה הריבוי הטבעי גדול יותר.
- במדינות אירופה תהליך העיור החל מוקדם יותר והיום הן מצויות בשלב האחרון של העיור הקלאסי כלומר תהליכי פרבור, עקומת ה-S.
- הגירה גדולה מהכפרים לערים במדינות דרום מזרח אסיה.
- במדינות אירופה ישנם ערים מתמחות רבות בסדרי גודל שונים כך שהגירה והגידול העירוני מפוזרים לעומת זאת ברוב מדינות דרום מזרח אסיה יש מיעוט של ערים מתמחות ועל כן הגירה אל עיר מרכזית אחת
- פערים בין גלעין לשולים – במדינות אסיה השולים אינם מפותחים על כן מהגרים לגלעין שזה בדרך כלל עיר מרכזית. במדינות אירופה הפערים בין גלעין לשולים קטנים ועל כן הגידול מפוזר ואין גידול נקודתי אחד.

ב. הקשיים בעקבות עיור יתר :

- **צפיפות מגורים גדולה**
 - **בניה ללא תכנון**
 - **עומס על עורקי תחבורה**
 - **בעיות בתעסוקה : התשתית התעסוקתית העירונית הפורמאלית, כמו : שירותים ציבוריים, מפעלי תעשייה, וחברות גדולות מעסיקה עובדים קבועים בדרך כלל ובשכר קבוע. היא אינה מסוגלת לקלוט את כל כוח העבודה המצוי בעיר, הגדל כל הזמן כתוצאה מריבוי טבעי והגירה. לכן, נאלצים רבים למצוא מקורות קיום חלופיים.**
- במדינות מתפתחות בעיקר :** רוב התושבים עוסקים בתעסוקה בלתי פורמאלית (ללא תנאים סוציאליים , ללא תלוש משכורת, שעות עבודה רבות, תעסוקת קטינים – חלוקת תה, שטיפת מכוניות, ניקיון בתים וכו) – כלכלה זו נקראת גם **כלכלת בזאר**

תעסוקה זו נפוצה גם מהסיבות הבאות:

- השכר של חלק גדול מהעובדים הוא נמוך מאוד והם נזקקים להכנסה משלימה.
- לחלק מכוח העבודה חסרים כישורים מינימאליים לעבודה המוצעת ולכן הם פונים לעיסוקים כאלה.
- נדחפים לעיסוקים האלה על ידי קרובים או מכרים העוסקים בהם, בעיקר כאשר מדובר במהגרים חדשים מהכפר חוסר פיקוח מצד השלטונות.

פיגור בתשתיות

- קצב העיור המהיר אינו מדביק את קצב פיתוח התשתיות ולכן: תשתיות ירודות של תחבורה ביוב מים ודיור, אין מערכות לאיסוף אשפה, אין אספקת חשמל מסודרת, מחסור בשירותי בריאות נאותים, תנאי מגורים ירודים. כל אלה מגדילים את הסיכויים לחלות במחלות.

מצוקה חברתית והעדר תכנון

- מאבקם המתמיד של התושבים להישרדות מוליד תופעות מגוונות של פשיעה. צמיחת דמויות של "פטרונים" המשתלטים על שטחי מגורים, גובים דמי שכירות או מסדרים לתושבים עבודה בענפי פשע שונים
- **קיטוב חברתי מרחבי וכלכלי ברחבי העיר.** – ברחבי העיר ישנם שכונות יוקרה מצומצמות מאוד אך מרבית העיר זה שכונות עוני.

שכונות עוני

- העיור המואץ יוצר בעיית דיור למהגרים בעיקר למהגרים שאין להם תעסוקה פורמאלית. כמו כן הממשלה אינה מקצה קרנות לתמיכה במגורים לכן מחירי הקרקע עולים, היזמים (ספסרים) מרוויחים.
- בני המעמד הגבוה, להם ישנה תעסוקה הפורמאלית, והשכר הגבוהה, יכולים למצוא לעצמם פתרונות דיור בנוסף קיימות תוכניות דיור מאורגנות לאיגודים מקצועיים.
- שכונות עוני בשולי העיר הם ממאפייני העיר. בשכונות אלה הצפיפות רבה, התשתית הבסיסית ברמה נמוכה, הבנייה בלתי חוקית, על גגות הבתים. השיכונים ממוקמים במגרשים זנוחים, ואדיות, ביצות, מדרונות תלולים, בתי סירות. לא בכדי אוכלוסייה זו חשופה למפגעים, לא מצליחה למצוא תעסוקות פורמאליות, אוכלוסייה אדישה.

ג. התפתחות חקלאות עירונית

המהגרים לעיר אינם מוצאים מקורות תעסוקה ועל כן ממשיכים לקיים חקלאות בעיר – גידול ירקות ובעלי חיים בחצר הבית.
בעבר השלטונות התנגדו לתופעה מכמה סיבות:
זיהום קרקע מים ואוויר, החזקת בעלי חיים בסביבה עירונית מהווה סיכון בריאותי, קיימת דאגה שהמגדלים יבקשו חזקה על הקרקע.
היום קיימת מגמה לאשר מכמה סיבות:
מקור מזון – לתושבים העירוניים המתקשים לקנות מזון
מקור פרנסה – העודפים נמכרים בשווקים בעיר
תרומה חברתית - מאפשרת לשלב אוכלוסיות חלשות במעגל העבודה.
תרומה לאקולוגיה העירונית, שמירה על השטחים הפתוחים
לכן היום ישנם גופים המפקחים על החקלאות העירונית ומנסים להפוך אותה לחקלאות **פורמאלית**
יש לציין שבמדינות המערב החקלאות באזורים העירוניים הצפופים עם לחצי עיור משנה את יעודה לשימושי קרקע אחרים.

7. חקלאות

- (1) נכון. במהפכה החקלאית הראשונה הפך האדם מצייד ומלקט לחקלאי שיושב ביישובי קבע ולכן הוא תרבת צמחי בר וביית בעלי חיים.
- (2) נכון. חקלאות אורגנית נמנעת משימוש בחומרי הדברה.
- (3) לא נכון. מטרת המהפכה הירוקה הייתה לייצר יותר מזון.
- (4) נכון. המים מתאדים ומחלחלים, המלחים נשארים על פני הקרקע ופוגעים בה.
- (5) לא נכון. המהפכה החקלאית השלישית האיצה את השימוש המיכון חקלאי מה שפגע בסביבה.
- (6) נכון. בשיטה זו משמידים רק חלק מהמזיקים, אופן שלא גורם לנזק כלכלי.
- (7) לא נכון. היערות מייצרים חמצן. בירוא יערות פוגע בייצור החמצן ובכך תורם לאפקט החממה.